

ПРИРОДА ОСОБИСТІСНИХ ЦІННОСТЕЙ ДОШКІЛЬНИКА

Барна Христина Василівна
м.Мукачеве

У статті подано змістову характеристику дефініції «цінність» з позицій філософсько-культурологічного, соціологічного, психологічного та педагогічного підходів; розкрито дихотомічну природу цінностей та подано їхню класифікацію. Представлено класифікацію цінностей, у якій визначено місце та структура цінностей особистості дошкільника. У подальших дослідженнях буде розглянуто книгу з позицій універсальних цінностей та охарактеризовано ціннісне ставлення до книги дитини дошкільного віку

Ключові слова: цінність, класифікація цінностей, ціннісне ставлення, ціннісні орієнтації.

Проблема формування цінностей та ціннісних ставлень дитини у сучасній освіті постає одним із ключових педагогічних завдань. Ціннісні ставлення розглядаються як компонент змісту освіти, як компонент цілісного світогляду особистості. Водночас, у практиці роботи педагогів іноді виникають труднощі із реалізацією ціннісного компоненту змісту освіти, викликані низкою причин, серед яких є складна ієрархічна природа цінностей, складність формування ціннісної сфери особистості та відсутність чіткого розуміння педагогами дефініції «цінність».

Методологічною основою розробки теорії і практики ціннісних ставлень особистості є аксіологія – філософське вчення про природу цінностей, про їх місце в реальності, про структуру ціннісного світу. Воно було започатковано в другій половині XIX століття німецькими філософами Е.Кантом та Р.Лотце й знайшло подальший розвиток у працях В.Віндель-Банда, Д.Дьюї, А.Майнонга, Р.Перрі, Г.Ріккєрта та ін. Надалі теорія цінностей поширилася на сферу культури, визначивши цінності предметом власне філософських досліджень. У цьому напрямі працювали В.Василенко, Б.Додонов, С.Івоненко, В.Момов, В.Ядов. Проблема цінності людини і структури цінностей особистості знайшли своє відображення в працях філософів, зокрема: І.Балакіна, Б.Бітінаса, О.Дробницького, О.Івіна, які досліджували зміст, структуру і типи цінностей, їх значення в контексті самовизначення людини, обґрунтували необхідність перенесення уваги з наукової діяльності на моральне, духовне, культурне самовизначення.

Мета статті полягає у дефініційному аналізі поняття «цінність», з'ясуванні природи та класифікації цінностей, що складе необхідне теоретичне підґрунтя проблеми формування цінностей у дітей дошкільного віку.

У сучасному науковому просторі можна виокремити кілька підходів до розуміння цінностей: філософсько-культурологічний, соціологічний, психологічний. У філософських дослідженнях сутність поняття цінностей розглядають з різних позицій: *суб'єктивний ідеалізм*, коли цінності трактуються як породження волі й розуму людини; *сенс усього життя*; *об'єктивний ідеалізм*, у розумінні якого цінності тлумачаться як вічні ідеальні сутності, *взірці істини*; *метафізичний підхід*, за якого цінності тлумачаться з позиції оцінки та порівняння одних предметів відносно інших; *діалектико-матеріалістичне* розуміння, яке зумовлює визначення цінностей як одночасно об'єктивних і суб'єктивних соціальних явищ; *раціоналізм* обґрунтовує цінності через реальну взаємодію суб'єкта й об'єкта [4, с.543].

Філософське трактування цінностей розкриває їхню дихотомічну природу: цінності постають як певний еталон, узагальнені ідеали або як суб'єктивні категорії, особистісні ставлення. Перша інтерпретація наближена до культурологічного підходу, оскільки відповідно до неї цінності постають як квінтесенція культурної спадщини, національні надбання. Другий аспект наближений до психологічного розуміння, оскільки система ставлень особистості предметом вивчення психології.

У філософській енциклопедії «цінність» трактується як «філософське і соціологічне поняття, що позначає, по-перше, позитивну чи негативну значущість певного об'єкта, на відміну від його екзистенційних і якісних характеристик (предметні цінності),

по-друге, нормативний, оцінний бік явищ суспільної свідомості (суб'єктивні цінності або цінності свідомості)» [10, с. 462]. У поданому визначенні відображено два рівні розуміння цінностей, їх інтерпретація через категорію значущості з позитивним чи негативним забарвленням, яке власне визначається суб'єктивним ставленням особистості. На першому рівні цінності є теоретичними конструктами, які визначають стратегічні ідеали освітньої системи та зумовлюють загальний напрям її розвитку. Наприкладному ж рівні йдеться про результат сприйняття соціальних та освітніх цінностей, тобто формування в кожній особистості її власної системи ціннісних пріоритетів і переконань [3, с.39-40].

Найбільш поширеним у філософських, психологічних та соціологічних дослідженнях є визначення цінностей через поняття значущості (Г.Гумницький, О.Дробницький, М.Зеленцов, А.Коршунов, М.Розов, С.Рубінштейн, А.Хоцей). Серед учених виникає полеміка щодо оцінної характеристики такої значущості (чи тільки позитивну значущість можна визначати як цінність, чи негативна значущість також є цінністю?). Ми погодимося із твердженням М. Розова про те, що цінності є предметними властивостями явищ, а також психологічними якостями людини, що відображують і позитивну, і негативну значущість для людини і суспільства. Важливим є також те, що трактування цінності як значущості передбачає оцінку діяльності суб'єкта. Саме такий підхід є притаманним для значної кількості соціологічних досліджень, де цінності розглядаються як окреме утворення, що дозволяє людині здійснювати оцінку своєї діяльності.

У соціології термін «цінність» як теоретична категорія вперше був введений У. Томасом і Ф.Знанецьким, які визначили його через поняття суспільного значення предмета й соціальної установки [9, с.343]. Для вивчення явища «ціннісні ставлення» соціологи вживають такі поняття, як: «ціннісні орієнтації», «настанови», «схильність», пріоритети. Ці поняття поєднуються з цілями, прагненнями та життєвими ідеалами, що існують у «груповій» свідомості у вигляді певних норм, з життєвим досвідом, накопиченим особистістю в її індивідуальному розвитку. Б.Ольшанський зазначає, що цінності є орієнтирами, дотримуючись яких людина зберігає свою визначеність, внутрішню послідовність поведінки. За І.Істошиним, цінність – шаблон для оцінки та вимірювання зразків соціальної поведінки, що є допустимими в конкретних обставинах. Аналогічні твердження спостерігаємо в дослідженнях А.Титаренко, Н.Наумової. Я.Поторій визначив соціальні функції цінностей: прилучення індивіда до системи норм і цінностей соціального середовища; сприяння самоствердженню особистості, реалізації її обдаровань, соціальних очікувань; забезпечення гармонізації внутрішнього світу особистості, систематизації її знань, норм, стереотипів [7, с. 36].

Отже, якщо розглядати цінності через оцінку діяльність людини, то можна говорити про їхній соціальний характер та суб'єктивність. Але разом з цим дослідники (Л.Баєва, С.Гессен, І.Нарський, І.Попова, Г.Ріккєрт) підкреслюють, що існують і об'єктивні цінності, які не зводяться до психічного переживання певним суб'єктом. Так, І. Попова розглядає цінності як узагальнені ідеали, що лежать за межами суб'єктивного сприйняття. На думку С. Гессена, цінності утворюють самостійне середовище існування, а проблема полягає в протиріччі між світом цінностей та дійсним світу. Разом з цим С. Гессен пропонує розглядати цінність у трьох значеннях: 1) як визначення предметних властивостей явищ, в основі яких лежить практичне та емоційне ставлення людини, до предметів та явищ, які вона оцінює; 2) як визначення моральних категорій, що визначають також психологічні характеристики людини; 3) як визначення соціальних явищ, що характеризують відносини між людьми [2].

Дехто з дослідників (Д. Леонтьєв, В. Лук'янов, С. Поросьонков, Т. Серебрякова) підкреслюють дихотомічну природу цінностей та розглядають їх і через призму суб'єктивного сприйняття, і як окремі ідеальні утворення.

Зауважимо, що в межах психологічного напрямку досліджень проблема цінностей – одна з фундаментальних, оскільки система ціннісних ставлень особистості детермінує поведінку людини протягом усього її життя, тобто є складником мотиваційно-потребнісної сфери особистості. Наукову основу для вивчення психологічного аспекту цінностей створено працями психологів Б. Ананьєва, І. Беха, Л. Віготського, Р. Захарченка, Д. Леонтьєва, В. Лисенко, С. Рубінштейна та ін.

Цінності визначаються як життєва позиція (Л.Божович), особистісний смисл (О.Леонтьєв), установка (Д.Узнадзе). Б.Ананьєв вважає цінності та ціннісні новоутворення основними, „первинними” якістьми особистості, що визначають мотиви поведінки й формують характер людини. Н.Чавчавадзе, поділяючи думку Б. Ананьєва, детальніше розкриває вплив цінностей на спосіб і характер діяльності особистості. Учений вважає, що домінантою в діяльності людини може бути цінність, яка здатна задовольнити ту чи ту потребу або зробити життя усвідомленим, достойним. Н.Чавчавадзе наголошує, що цільова детермінація діяльності людини – ціннісна детермінація.

У теорії А. Здравомислова потреби особистості згодом стають інтересами, а потім трансформуються в цінності. С. Артюхова трактує цінності як духовні та матеріальні феномени, що мають особистісний смисл та слугують мотивом діяльності, тобто також розглядає їх у контексті мотиваційно-потребнісної сфери особистості. Розгляд цінностей з позиції смислу є особливо цікавим. Такий підхід спостерігаємо також у розвідках Н.Ткачової. Дослідження В.Франкла дозволяє розглядати цінності й смисли в одній площині, у контексті особистісного розвитку людини: „Бути людиною – це означає бути зверненим до смислу, що вимагає здійснення, та до цінностей, що вимагають реалізації” [11, с.73].

У психолого-педагогічних дослідженнях цінності позначаються як потребнісне утворення (М.Боришевський, П.Ігнатенко, Л.Крицька); як моральну категорію (Н.Асташева, І.Бех, О.Сухомлинська); спосіб зв'язку свідомості й буття, людини й світу (Л.Ломако); форма ставлення суб'єкта до явищ об'єктивної дійсності (Г.Жирська, Г.Г.аннусенко, М.Чорнобаєва).

Дехто з дослідників (Н.Асташова, В.Блюмкін, А.Маслоу) ототожнюють цінності із потребами, а деякі (Л.Скворцов, Г.Гумницький, Н.Зеленцова, Т.Лавренова) розглядають їх як засоби задоволення потреб. Аналогічний підхід пропонують автори, які розмежовують цінності-цілі та цінності-засоби (Г.Головних, І.Нарський, Ю.Кулюткін, М.Рокич, В.Ядов розробили класифікацію цінностей на основі такого підходу: вони розрізняють термінальні цінності (цілі) та інструментальні цінності (засоби). Очевидно, що такі трактування можна співвіднести із філософськими поглядами та констатувати, що ототожнення цінностей і потреб відповідає суб'єктивному погляду, а інтерпретація їх як засобів задоволення потреб – об'єктивній. Проте з іншого боку, такий підхід дещо спрощує розуміння цінностей. На нашу думку, усі підходи вдало поєднує в собі теорія про сутність цінностей Д. Леонтьєва, де сформульовано три форми існування цінностей, що переходять одна в іншу: 1) суспільні ідеали; 2) предметне втілення цих ідеалів у діях або втрах конкретних людей; 3) мотиваційні структури особистості [5].

Згідно з таким підходом побудовано визначення цінностей К.Шевчук: „Цінності – це психосмислове утворення, яке формується на перетині мотиваційної сфери та світоглядних структур свідомості і в цьому контексті є найдієвішою категорією становлення соціально зрілої та духовно здорової особистості, її оптимального функціонування та реалізації природних потенцій у культурному форматі фахової діяльності” [12, с.20].

Відтак, під цінностями будемо розуміти, з одного боку, конкретні предмети, значущі для цього суб'єкта або здатні задовольнити його потреби; з іншого, – особливу абстрактну сутність речей, ідеали, вироблені соціумом. Саме такий поділ закладений в основу класифікації цінностей. Загальноприйнятим у суспільній практиці є поділ цінностей на дві групи: матеріальні, що пов'язані з практичними потребами, і духовні, вищі потреби особистості, а саме: наукові, соціально-політичні, естетичні, моральні тощо. М. Боришевський до духовних цінностей відносить і валеологічні.

У філософських дослідженнях цінності поділяються на пред-

метні та суб'єктивні. До предметних цінностей зараховують: природні блага і зло, які містяться в природних багатствах та стихійних лихах; споживчу ціну продуктів праці; соціальні блага і зло, що знаходяться в суспільних явищах; прогресивне або реакційне значення історичних подій; культурну спадщину минулого, яка постає у вигляді предметів багатства людей; корисний ефект або теоретичне значення наукової істини; мораль – добро і зло, що виявляються в діях людей; естетичні характеристики природних і суспільних об'єктів та творів мистецтва; предмети релігійного поклоніння.

До цінностей свідомості (суб'єктивних) відносять: суспільні установки та оцінки, імперативи та заборони, цілі й проекти, які виражені в нормативних уявленнях (про добро і зло, справедливість, прекрасне й потворне, про призначення людини, ідеали, норми і принципи дій). Для всіх цих уявлень характерні модальність, належність, відображення найрізноманітніших явищ дійсності та їх зв'язків у площині бажаного або небажаного, яке має позитивну або негативну сутність.

Систему цінностей соціального суб'єкта можуть складати такі цінності: сутнісно-життєві (уявлення про добро та зло, щастя, мету та сутність життя тощо); універсальні: а) вітальні (життя, здоров'я, особиста безпека, добробут сім'ї, родичі, освіта, правопорядок); б) суспільного визнання (працелюбство, соціальний статус тощо); в) міжособистісного визнання (чесність, альтруїзм, доброзичливість тощо); г) демократичні (свобода слова, совість, національний суверенітет); д) партикулярні (належність до малої батьківщини, сім'ї); е) трансцендентні (віра в Бога, прагнення до абсолюту) [1, с.131].

Класифікація цінностей З. Плохий, основою якої є суб'єкт, носій цінностей, побудована а за індуктивним принципом: від цінності особистості до цінностей людства та буття. Дослідницею визначено такі групи цінностей:

- особистісні цінності (цінності, що стосуються особистого життя);
- цінності сімейного життя (цінності, що регулюють родинне життя);
- громадянські цінності (цінності, на основі яких вибудовується сфера суспільно-громадських стосунків);
- національні цінності (цінності, що характеризують особливості життя певної національності та державного устрою);
- абсолютно вічні цінності (цінності, що акумулюють досвід усього людства і є еталоном його буття) [6, с.4]. Така класифікація відповідає основним ідеям теорії виховання особистості, запропонованої І.Бехом, згідно з якою формування особистісних цінностей (а отже, і становлення особистості) відбувається шляхом присвоєння суспільних цінностей: через сімейні до абсолютних, вічних.

Майже ідентичною є класифікація цінностей О. Вишневецького, який репрезентує такий кодекс цінностей сучасного українського виховання:

- абсолютні, вічні цінності – краса, свобода, благородство, мудрість, любов;
- основні національні цінності – українська ідея, почуття національної гідності, історична пам'ять, любов до рідної культури, мови, свят і традицій;
- основні громадянські цінності – прагнення до соціальної гармонії, рівність можливостей, самовідповідальність людини;
- цінності сімейного життя – гармонія стосунків поколінь у сім'ї, спільність духовних інтересів членів сім'ї, демократизм стосунків;
- цінності особистого життя – внутрішня свобода, самоповага, гармонія душі та зовнішньої поведінки, творча активність;
- валеоекологічні цінності – самоусвідомлення та переживання своєї єдності з природою, участь у природоохоронній діяльності [8, с.98-99].

Відмінністю цієї класифікації є її дедуктивний шлях побудови, конкретизація цінностей та виокремлення валеоекологічних цінностей в окрему групу.

Підводячи підсумки, зауважимо, що цінності розглядаються у теоретичних дослідженнях у контексті різних підходів: філософсько-культурологічного, соціологічного, психологічного та

педагогічного. Відтак, цінності є психосмисловим утворенням, яке формується на перетині мотиваційної сфери та світоглядних структур, мають дихотомічну природу та розглядаються у двох площинах: як суспільні ідеали та як предметне втілення цих іде-

алів.

У подальших публікаціях буде охарактеризовано книгу як універсальну та предметну цінність, з'ясовано її місце у ієрархії цінностей.

Література та джерела

1. Бутківська Т.В. Ціннісний вимір соціалізації учнів / Т.В.Бутківська // Педагогіка і психологія. – 1997. – № 1(14). – С.130-137
2. Гессен С.И. Основы педагогики. Введение в прикладную философию / С.И.Гессен. – М. : Изд-во „Школа-Пресс“, 1995. – 448 с.
3. Гримич В. Спогад людства про власне дитинство: Передмова / В.Гримич // Казки зарубіжних письменників. – К.,1997. – С.3-5
4. Кузнецов Н.С. Человек: потребности и ценности / Николай Степанович Кузнецов. – Свердловск: Урал. ун-т, 1992. – 145, [2] с.
5. Леонтьев Д.А. Ценностные представления в индивидуальном и групповом сознании: виды, детерминанты и изменения во времени / Д.А.Леонтьев. // Психологическое обозрение. – 1998. – №1. – С.13-25
6. Плохий З. Валеологія та екологія у змісті дошкільної освіти / З.Плохий // Підготовка педагогічних кадрів і діяльність навчальних закладів нового типу в системі національної освіти: досвід і перспективи розвитку; зб. наук. пр. – Ч.2. – Чернівці : ЦНТІ, 2002. – С. 506 – 512.
7. Поторій Я.І. Особливості ціннісно-мотиваційної сфери студентів / Я. І. Поторій // Прак. психологія та соц. робота. – 2002. – № 2. – С.36-39
8. Теоретичні основи педагогіки: курс лекцій: підруч. для студ. / за ред. Вишневецького О. – Дрогобич: Фірма „Відродження“, 2001. – 262,[5] с.
9. Томас У. Методологические заметки (1918) / У. Томас, Ф. Знанецкий // Американская социологическая мысль. – М., 1994. – С. 343.
10. Философская энциклопедия: в 5 т. / гл. ред. Ф.В.Константинов. – М.: Сов. энциклопедия, 1970 – Т. 5. – 1970. – С. 462.
11. Франкл В. Человек в поисках смысла: сборник: пер. с англ. и нем. / В.Франкл; общ. ред. Л.Я.Гозмана, Д.А.Леонтьева; вступ. ст. Д.А.Леонтьева. – М. : Прогресс, 1990. – 366, [1] с.
12. Шевчук К.Д. Формування у молодших школярів ціннісного ставлення до рідного краю: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.07 «теорія і методика виховання» / Шевчук Кристина Дмитрівна. – К., 2009. – 327 с.

В статті представлена змістовна характеристика дефініції «цінність» з позиції філософсько-культурологічного, соціологічного, психологічного і педагогічного підходів; раскрыта дихотомічна природа цінностей і подана їх класифікація. Представлена класифікація цінностей, в якій визначено місце і структура цінностей особистості дошкільника. В подальших дослідженнях буде розглянуто книгу з позиції універсальних цінностей і охарактеризовано ціннісне ставлення до книги дитини дошкільного віку

Ключевые слова: цінність, класифікація цінностей, ціннісне ставлення, ціннісні орієнтації.

The article presents a semantic description of the definition of "value" from the standpoint of philosophical and cultural, sociological, psychological and pedagogical approaches; dummy values have been disclosed: the nature of their classification has been considered. The classification of values in which the place and the structure of personal values preschooler has been presented. In further studies the book will be considered from the standpoint of universal values and value treatment described in the book pre-school child.

Key words: value, classification of values, value attitudes, values.